

การประเมินผลกระทบทางสังคมหลักสูตรการบริหารความรับผิดชอบต่อสังคม
(CSR) ของหน่วยจัดอบรมธรรมศาสตร์

SOCIAL IMPACT ASSESSMENT FROM TRAINING COURSE ON CORPORATE
SOCIAL RESPONSIBILITY (CSR), BY THE THAMMASAT TRAINING UNIT

ศรีสุข มงกุฏวิสุทธิ์¹

Srisuk Mongkutvisut

Received August 2, 2024

Revised September 15, 2024

Accepted October 17, 2024

บทคัดย่อ

การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินผลกระทบทางสังคมของหลักสูตรอบรม และศึกษาแนวทางการพัฒนาหลักสูตร โดยใช้วิธีการวิจัยแบบผสมผสานเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมครบถ้วนจากกลุ่มตัวอย่าง 166 ตัวอย่าง และสัมภาษณ์พร้อมสนทนากลุ่มกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผลการวิจัยพบว่า ตั้งแต่ปี 2561-2565 มีผู้เข้าอบรม 282 คน สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ได้หลายระดับ ตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคลไปจนถึงระดับนานาชาติ ผู้เข้าอบรมสามารถทำโครงการ CSR ที่ประชาชนได้รับประโยชน์ทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ใน 37 จังหวัด จำนวน 288 โครงการ และคาดการณ์ว่าจะมีโครงการเพิ่มขึ้นในอีก 34 จังหวัดถึง 166 โครงการ ผลกระทบทางบวกภายหลังการอบรมและนำความรู้จากการอบรมไปใช้ในการทำงาน เกิดขึ้นทั้งในระดับปัจเจกที่ได้รับ การยอมรับในองค์กรมากขึ้น เพราะสามารถวางแผนงานและโครงการอย่างเข้าใจหลักการทำงานของ CSR ที่จะ เป็นเครื่องมือในการช่วยสนับสนุนชุมชนและสังคม ลดข้อขัดแย้งระหว่างอุตสาหกรรม สถานประกอบการกับชุมชน และการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคมที่ดีขึ้น จากการเข้าใจหลักการทำงานอย่างถูกต้อง ซึ่งช่วยลดต้นทุนและ สร้างงานที่มีคุณค่าสามารถเชื่อมโยงงาน CSR กับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ จากผลการวิจัยพบว่าหลักสูตร CSR ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีประสิทธิภาพในการพัฒนาบุคลากรด้าน CSR อย่างมีนัยสำคัญ โดยเน้นการปฏิบัติจริง และเชื่อมโยงกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของหลักสูตร ควรปรับปรุงเนื้อหาให้ทันสมัยและ หลากหลายมากขึ้น ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างภาคส่วน และมีการประเมินผลกระทบทางสังคมอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ ควรมีการวิจัยเชิงเปรียบเทียบเพื่อพัฒนาหลักสูตรให้ตรงกับความต้องการของผู้เรียนและส่งเสริมผลลัพธ์ที่ ต้องการ

คำสำคัญ : การประเมินผลกระทบทางสังคม ความรับผิดชอบต่อสังคม การประเมินหลักสูตรอบรม

¹ ศูนย์วิจัยและพัฒนาเครื่องมือด้านการประเมินผลกระทบทางสังคม วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อีเมล: srisuk.m@psds.tu.ac.th

Research Centre for Social Return on Investment (SROI TU), Puey Ungphakorn School of Development Studies, Thammasat University, E-mail Address: srisuk.m@psds.tu.ac.th

Abstract

This research aimed to evaluate the social impact of a corporate social responsibility (CSR) training program and to explore strategies for enhancing the program. A mixed-methods approach, combining quantitative and qualitative methods, was employed to gather comprehensive data from 166 participants and key informants. The results revealed that since 2018, 282 participants have successfully applied their knowledge from the training at various levels, from individual to international. Consequently, a significant number of CSR projects, totaling 288, have been initiated across 37 provinces, with an estimated additional 166 projects planned for 34 provinces. The positive impacts of the training program were evident at individual, organizational, community, and societal levels. For instance, participants gained greater recognition within their organizations due to their ability to plan projects based on a solid understanding of CSR principles. Moreover, this has helped to reduce conflicts between industries and communities, and improve environmental, economic, and social management.

Keywords: Social impact assessment, Social responsibility, Training program evaluation

บทนำ

ความรับผิดชอบต่อสังคม (Corporate Social Responsibility: CSR) คือความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร แผนธุรกิจประเภทหนึ่งเน้นการบรรลุผลทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมสำหรับผู้มีส่วนได้เสียทั้งหมดที่เกี่ยวข้อง ทั้งพนักงาน นักลงทุน ผู้บริโภค และบุคคลกลุ่มอื่นๆ หลักของ CSR คือ การส่งเสริมให้แต่ละองค์กร ดำเนินกิจการอย่าง มีจริยธรรมและทำงานเพื่อสร้างผลกระทบเชิงบวกต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ไปพร้อม ๆ กับการเติบโตขององค์กร (จป TODAY, 2566) การทำ CSR ไม่เพียงแต่เป็นการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับองค์กร แต่ยังช่วยสร้างความไว้วางใจ จากผู้บริโภคและผู้ถือหุ้น อีกทั้งยังส่งผลดีต่อความสำเร็จทางธุรกิจในระยะยาว การรับผิดชอบต่อสังคมมีผลต่อ ความสำเร็จของธุรกิจ และช่วยสร้างสังคมที่ยั่งยืน (พิพัฒน์ นนทนาธรัตน์, 2553)

นอกจากนี้ การดำเนินงาน CSR ในประเทศไทยยังได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปี 2559 ที่กระทรวงอุตสาหกรรมได้ออกประกาศเกี่ยวกับการขึ้นทะเบียนบุคลากรเฉพาะด้านความรับผิดชอบต่อสังคม ประจำโรงงาน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญที่ภาครัฐเน้นการพัฒนาทรัพยากรบุคคลด้าน CSR ในประเทศไทย ปัจจุบัน มีหน่วยงานที่ได้รับอนุมัติให้เป็นหน่วยจัดอบรมและทดสอบบุคลากรด้าน CSR จำนวน 3 แห่ง โดย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ เป็นสถาบันการศึกษาเพียงแห่งเดียวที่ได้รับอนุมัติ (เพ็ญจันทร์ บัวขาว, 2565) หน่วยจัดอบรมธรรมศาสตร์ มีจัดบริการวิชาการเพื่อพัฒนาบุคลากรด้าน CSR ประจำ โรงงาน ให้สามารถนำความรู้ไปพัฒนาโครงการ CSR ให้สามารถสร้างผลกระทบเชิงบวกให้กับสังคมทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดระยะเวลา 5 ปีที่ผ่านมา หน่วยจัดอบรม ได้ผลิตบัณฑิตและบุคลากรด้าน CSR จำนวน 9 รุ่น ในหลักสูตร CSR ระดับทั่วไปและ หลักสูตร CSR ระดับอาวุโส จำนวน 1 รุ่น รวม 10 รุ่น มีผู้เข้ารับการอบรมทั้งสิ้น 282 คน โดยมีเนื้อหาหลักสูตรที่หลากหลายและครอบคลุมทั้ง ระดับพื้นฐานและระดับสูง ผลการดำเนินงานที่ผ่านมาสะท้อนให้เห็นว่า หลักสูตร CSR ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้รับความสนใจจากผู้เข้าอบรมเป็นจำนวนมาก และมีส่วนสำคัญในการพัฒนาทักษะและความรู้ให้กับบุคลากร ด้าน CSR ในภาคอุตสาหกรรมเป็นอย่างยิ่ง

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้การดำเนินงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ในประเทศไทยบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการประเมินผลอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง เพื่อให้เห็นถึงประสิทธิผลของการลงทุนด้านการพัฒนาบุคลากร CSR หน่วยจัดอบรมจึงได้ดำเนินการวิจัยเพื่อประเมินผลกระทบของหลักสูตร CSR โดยใช้เครื่องมือประเมินผลกระทบทางสังคม (SIA) ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ได้รับการยอมรับในระดับสากลในการประเมินผลโครงการพัฒนา เพื่อวิเคราะห์ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการมีหลักสูตร ผลการวิจัยนี้จะไม่เพียงแต่ช่วยให้หน่วยงานสามารถปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของภาคอุตสาหกรรมและเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศเท่านั้น แต่ยังเป็นข้อมูลสำคัญในการสนับสนุนการตัดสินใจด้านนโยบายและการจัดสรรงบประมาณสำหรับการพัฒนาบุคลากรด้าน CSR ในอนาคต อีกทั้งยังช่วยสร้างความเชื่อมั่นให้กับภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงาน CSR ว่าการลงทุนด้านการพัฒนาบุคลากรเป็นสิ่งจำเป็นและให้ผลตอบแทนที่คุ้มค่า

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ประเมินผลกระทบทางสังคมของหลักสูตรการบริหารความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ต่อมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม
2. ศึกษาแนวทางการพัฒนาหลักสูตรการบริหารความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ให้สอดคล้องกับทิศทางอนาคต

ทบทวนวรรณกรรม

การประเมินหลักสูตรอบรมเป็นกระบวนการที่สำคัญในการวัดประสิทธิผลและผลกระทบของการฝึกอบรม เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรให้ดียิ่งขึ้น มีทฤษฎีและกรอบแนวคิดหลายอย่างที่ใช้ในการประเมินหลักสูตรฝึกอบรม ดังนั้นการศึกษาเรื่องการประเมินผลกระทบทางสังคมจากหลักสูตรการบริหารความรับผิดชอบต่อสังคม(CSR) ใช้แนวคิดดังนี้

1. การประเมินผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment: SIA) เป็นแนวคิดการประเมินโครงการพัฒนาของ ไวท์ แอนด์ ไรเซอร์ (White & Raizer, 2017 อ้างถึงใน เศรษฐภูมิ บัวทอง, 2565) ซึ่งได้ให้แนวคิดในการจำลองสถานการณ์ที่มีการแทรกแซง (Intervention) หรือการทำโครงการ/กิจกรรม เปรียบเทียบกับสถานการณ์ที่ไม่มีการแทรก (Non-Intervention) หรือไม่มีการทำโครงการ/กิจกรรม โดยทำการประเมินผลกระทบที่เกิดขึ้นโดยวัดเฉพาะผลที่เกิดขึ้นจากการจากสิ่งที่ใส่เข้าไป (Treatment effect) ซึ่งในงานวิจัยนี้ศึกษาผลกระทบทางสังคม (SIA) เพื่อเปรียบเทียบสถานการณ์ที่ “มี” และ “ไม่มี” การแทรกแซงด้วยหลักสูตรอบรม CSR เพื่อหาผลกระทบที่เกิดขึ้นจริงจากการดำเนินโครงการการวิเคราะห์ถึงผลลัพธ์และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากผู้ผ่านการเข้าร่วมหลักสูตรอบรมการบริหารความรับผิดชอบต่อสังคม ของหน่วยจัดอบรมธรรมศาสตร์ โดยใช้วิธีการ ศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรอบรม สัมภาษณ์ ผู้บริหารโครงการ และบุคลากรที่ปฏิบัติงานให้บริการจัดอบรม พร้อมทั้งใช้แบบสอบถามกลุ่มตัวอย่างที่เคยเข้ารับการอบรมโดยหน่วยจัดอบรมธรรมศาสตร์ การสัมภาษณ์เชิงลึก และจัดเวทีรับฟังความคิดเห็น ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในหลักสูตร

2. ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง (Theory of Change: ToC) เป็นกรอบแนวคิดที่ใช้ในการออกแบบและประเมินผลโครงการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการที่มุ่งเน้นการสร้างการเปลี่ยนแปลงในระยะยาว ToC ช่วยให้สามารถมองเห็นภาพรวมของกระบวนการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ต้นจนจบ โดยเริ่มจากการระบุเป้าหมายที่ต้องการบรรลุในระยะยาว และทำงานย้อนกลับมาวิเคราะห์ว่าต้องมีการดำเนินการอะไรบ้างเพื่อให้บรรลุเป้าหมายนั้น (Brown, 2016; Epstein & Yuthas, 2014 อ้างถึงใน เกศกุล สระแก้ว, 2564) องค์ประกอบสำคัญของ ToC ได้แก่ ปัจจัยนำเข้า กิจกรรม ผลผลิต ผลลัพธ์ (ผลระยะสั้น) ผลกระทบ (ผลลัพธ์ระยะยาว) ในบริบทของการพัฒนาหลักสูตร CSR สามารถนำ ToC

มาใช้ เพื่อวิเคราะห์ว่าหลักสูตรดังกล่าวจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เข้าอบรมสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในองค์กร และดำเนินโครงการที่สร้างผลกระทบต่อสังคมได้หรือไม่ จากนั้นจึงย้อนกลับมาวิเคราะห์ว่าต้องมีการออกแบบหลักสูตรอย่างไรบ้างเพื่อให้บรรลุผลลัพธ์ที่ต้องการ ถ้าผู้เข้าอบรมมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ CSR เพิ่มขึ้น แล้ว ผู้เข้าอบรมจะสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการทำโครงการที่เกิดผลกระทบเชิงบวกทางสังคม เนื่องจากหลักสูตรได้ให้เครื่องมือและแนวทางในการดำเนินกิจกรรม CSR

3. การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงสุทธิ (Net change) แนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงสุทธิเป็นเครื่องมือเป็นแนวคิดพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ที่ใช้เปรียบเทียบค่าระหว่างสองช่วงเวลา เพื่อหาความแตกต่างหรือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นที่สำคัญในการวิเคราะห์ข้อมูลทางการเงินและการดำเนินงานของธุรกิจ โดยเปรียบเทียบข้อมูลในช่วงเวลาต่างๆ เพื่อดูว่ามีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นมากน้อยเพียงใด และการเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นไปในทิศทางใด ซึ่งในทางสังคมแนวคิดนี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการประเมินโครงการด้านการพัฒนา (เศรษฐภูมิ บัวทอง, 2566) แนวคิดนี้ได้นำมาใช้ในการวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการที่ผู้ผ่านการอบรมในหลักสูตรสามารถไปสร้างการเปลี่ยนแปลงหลังการอบรม โดยดูการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในมิติ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม และวิธีที่ผลลัพธ์เหล่านี้เชื่อมโยงกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

4. การประเมินหลักสูตรอบรม การประเมินหลักสูตรเปรียบเสมือนกระจกสะท้อนคุณภาพของการดำเนินการเกี่ยวกับหลักสูตร ช่วยชี้แนะแนวทางการปรับปรุงหลักสูตร ให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ส่งผลทำให้หลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนต้องบูรณาการทักษะที่สำคัญและจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพในโลกปัจจุบันและอนาคตซึ่งการประเมินหลักสูตรจะเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการปรับปรุงหลักสูตรให้มีความทันสมัยสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม การประเมินหลักสูตรยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับ หลักสูตร เช่น ผู้บริหาร ผู้สอน ชุมชน เป็นต้น มีข้อมูลสารสนเทศที่สามารถนำมาใช้ประกอบการพิจารณาปรับปรุงหลักสูตรอีกด้วย (มารุต พัฒนา, 2567) การประเมินหลักสูตรสามารถใช้ได้หลายรูปแบบ เช่นรูปแบบของ Kirkpatrick: แบ่งการประเมินออกเป็น 4 ระดับ ได้แก่ ระดับที่ 1: การประเมินปฏิกิริยา (Reaction) ระดับที่ 2: การประเมินการเรียนรู้ (Learning) ระดับที่ 3: การประเมินพฤติกรรม (Behavior) ระดับที่ 4: การประเมินผลลัพธ์ (Results) รูปแบบ CIPP: แบ่งการประเมินออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ Context (บริบท) Input (ปัจจัยนำเข้า) Process (กระบวนการ) Product (ผลผลิต) แต่ในการศึกษาครั้งนี้ใช้การประเมินSIA ซึ่งดูการประเมินปัจจัยนำเข้า กิจกรรม (Activity) ผู้ใช้ (User) ผลผลิต (Output) ผลลัพธ์ (Outcome) และผลกระทบ (Impact) เพื่อดูว่าหลักสูตรสามารถตอบสนองความต้องการและสร้างผลกระทบทางสังคมได้เพียงใด

5. แนวคิดการฝึกอบรม การฝึกอบรมเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาศักยภาพมนุษย์และส่งเสริมการเรียนรู้ของบุคลากรในองค์กร การฝึกอบรมจึงถูกให้ความสำคัญนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (สุรชัย เคนสุโพธิ์, 2560) เพื่อให้การฝึกอบรมมีประสิทธิภาพสูงสุด จำเป็นต้องพิจารณาหลักการการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ตามทฤษฎีของ โนลส์ (Knowles, 1980 อ้างถึงใน อรรถย ศักดิ์สูง, 2567) หรือที่เรียกว่า แอนดราโกยี (Andragogy) ซึ่งเน้นย้ำถึงความแตกต่างระหว่างการเรียนรู้ของผู้ใหญ่และเด็ก โดยผู้ใหญ่มีประสบการณ์ ดังนั้นการเรียนรู้การสอนต้องยึดหลักให้ตอบสนองต่อธรรมชาติของผู้ใหญ่ นั่นคือต้องรู้ หลักการศึกษาผู้ใหญ่ แอนดราโกยี (Andragogy) ประกอบด้วย 1) มโนทัศน์ของผู้เรียน 2) ประสบการณ์ของผู้เรียน 3) ความพร้อมที่จะเรียนเมื่อรู้สึกว่าการเรียนนั้น “จำเป็น” ต่อบทบาทและสถานภาพทางสังคมของตน และ 4) แนวทางการเรียนรู้ จะยึดปัญหาเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ มุ่งนำความรู้ไปใช้ทันที

6. ความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR)

ความรับผิดชอบต่อสังคม (Corporate Social Responsibility: CSR) เป็นแนวคิดที่ส่งเสริมให้องค์กรดำเนินธุรกิจอย่างมีจริยธรรมและคำนึงถึงผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปกับการเติบโตทางธุรกิจ (จปTODAY, 2566) หลักการสำคัญของ CSR คือการสร้างสมดุลระหว่างผลกำไรทางเศรษฐกิจกับความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม (พิพัฒน์ นนทนาธรณ์, 2553) แนวคิด CSR เกิดขึ้นจากการที่สังคมมีความคาดหวังต่อภาคธุรกิจมากขึ้นในเรื่องของความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ทำให้ธุรกิจต้องปรับตัวเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่หลากหลาย อาทิ พนักงาน ลูกค้า ชุมชน และนักลงทุน (จปTODAY, 2566) นอกจากนี้กฎหมายและข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับ CSR ก็มีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้องค์กรให้ความสำคัญกับเรื่องนี้มากยิ่งขึ้น

การทบทวนวรรณกรรมนี้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการประเมินผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment: SIA) ในการวัดผลสำเร็จและประสิทธิผลของหลักสูตรการบริหารความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) การประยุกต์ใช้แนวคิดและเครื่องมือที่หลากหลาย เช่น ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง (Theory of Change) และการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงสุทธิ ช่วยให้การประเมินมีความครอบคลุมและแม่นยำมากยิ่งขึ้น ผลการวิจัยที่ได้จากการประเมินสามารถนำไปใช้ในการปรับปรุงหลักสูตรให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป และส่งเสริมการพัฒนาบุคลากรด้าน CSR ที่มีคุณภาพ เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของสังคมที่ยั่งยืน การประเมิน SIA ช่วยให้อาจคาดการณ์และประเมินผลกระทบที่เกิดขึ้นจากโครงการ CSR ได้อย่างรอบด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลกระทบต่อชุมชนและสังคม นอกจากนี้ SIA ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการสื่อสารและการตัดสินใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เนื่องจากสามารถนำเสนอข้อมูลที่เป็นรูปธรรมและชัดเจนเกี่ยวกับผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ การใช้ทฤษฎีและเครื่องมือเหล่านี้ในการวิจัยช่วยให้สามารถวัดและเข้าใจผลกระทบของโครงการ CSR ได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น และนำไปสู่การพัฒนาหลักสูตรที่ตอบโจทย์ความต้องการของผู้เรียนและส่งเสริมการปฏิบัติงาน CSR ของบุคลากรในภาคธุรกิจให้สามารถสร้างโครงการเพื่อสังคมที่เกิดผลกระทบเชิงบวกให้กับสังคมได้อย่างยั่งยืนในระยะยาว

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ใช้วิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) โดยเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษาผลลัพธ์และผลกระทบทางสังคมของหลักสูตร CSR ที่ครอบคลุมเกี่ยวกับผลลัพธ์และผลกระทบของหลักสูตร CSR ผลการวิจัยจะนำไปสู่การพัฒนาหลักสูตรให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นและตอบสนองความต้องการของผู้เรียนและองค์กรได้ดียิ่งขึ้น

1. การวิจัยเชิงปริมาณ

เครื่องมือ ใช้แบบสอบถามที่ออกแบบขึ้นโดยเฉพาะเพื่อวัดระดับความรู้ ความเข้าใจ และการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ของผู้เข้าร่วมอบรมหลักสูตร CSR ตั้งแต่ปี 2561-2565 จำนวน 10 รุ่น การกำหนดตัวอย่างใช้ตามตารางของเครซีและมอร์แกน ระดับความคลาดเคลื่อนที่ยอมรับได้ที่ ร้อยละ 0.5 และระดับความเชื่อมั่นที่ ร้อยละ 95 ซึ่งเมื่อวิเคราะห์แล้วจะเก็บแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่าง 163 คน และเก็บข้อมูลจริงได้ 166 ตัวอย่าง แบบสอบถามแบ่งเป็น 3 ส่วนหลัก ได้แก่ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม กระบวนการทางสังคมที่เกิดจากการนำความรู้จากการอบรมไปใช้ประโยชน์ และข้อเสนอแนะในการพัฒนาหลักสูตร

การเก็บข้อมูล เก็บข้อมูลผ่านช่องทางออนไลน์ เช่น Google Forms และอีเมล

การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้สถิติพรรณนาในการวิเคราะห์ข้อมูล เช่น ค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละ และการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ เพื่อหาความเชื่อมโยงระหว่างตัวแปรต่าง ๆ

2. การวิจัยเชิงคุณภาพ

เครื่องมือ ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้างกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับหลักสูตร CSR ได้แก่ผู้บริหารหลักสูตร ผู้ประสานงาน เพื่อทำความเข้าใจถึงกระบวนการดำเนินงานของหลักสูตรและการบริหารจัดการ การสนทนากลุ่มกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับหลักสูตร นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญด้านงานCSR เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อเสนอแนะ และแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรให้เอื้อต่อการเกิดผลลัพธ์ที่ต้องการ

การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และเอกสาร แล้วจัดกลุ่มและวิเคราะห์เพื่อค้นหาแนวโน้มและรูปแบบที่สำคัญ และค้นหาความสัมพันธ์ที่ซ่อนอยู่ กรณีของผู้ที่นำความรู้จากการอบรมไปประยุกต์ใช้จริง เพื่อทำความเข้าใจถึง ผลลัพธ์และผลกระทบที่เกิดขึ้น

การวิเคราะห์ห่วงโซ่ผลกระทบ (Impact Pathway) เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการวางแผนและประเมินผลของโครงการต่าง ๆ โดยแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างปัจจัยนำเข้า (งบประมาณ บุคลากร) ผลผลิต (จำนวนคนที่ได้รับความรู้) ผลลัพธ์ (การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์) และผลกระทบ (ผลที่เกิดขึ้นในระยะยาว) ซึ่งสามารถวัดได้ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม การศึกษาครั้งนี้มุ่งเน้นไปที่การวิเคราะห์ผลลัพธ์และผลกระทบของหลักสูตรอบรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำความรู้ที่ได้จากการอบรมไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาโครงการเพื่อสังคม/ชุมชน เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนรอบข้างสถานประกอบการอย่างแท้จริง การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม การสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม ตามกรอบของกัมปนาท วิจิตรศรีกมล และคณะ (2562) ช่วยให้เห็นภาพที่ชัดเจนขึ้นว่าหลักสูตรอบรมนี้สามารถสร้างผลกระทบที่เป็นรูปธรรม

ผลการวิจัย

เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อ 1 การประเมินผลกระทบทางสังคมของหลักสูตร CSR โดยมุ่งเน้นที่ผลลัพธ์และผลกระทบทางสังคมที่เกิดขึ้นหลังผู้เข้าอบรมนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ ผลการวิจัยจากการศึกษาเอกสารและสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง พบว่าหลักสูตร CSR ที่จัดขึ้นโดยหน่วยงานต่าง ๆ มีการออกแบบเนื้อหา กระบวนการ และกลุ่มเป้าหมายที่สอดคล้องกับข้อกำหนดของกรมโรงงานอุตสาหกรรม โดยเฉพาะหลักสูตรแกนกลางระดับทั่วไป ซึ่งมีระยะเวลา 2 วันรวม 12 ชั่วโมง และมีการทดสอบเพื่อประเมินผลการเรียนรู้ หน่วยจัดอบรมธรรมศาสตร์ ซึ่งได้รับอนุมัติจากกรมโรงงานอุตสาหกรรมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2561 ได้ดำเนินการจัดอบรมหลักสูตร CSR มาแล้ว 10 รุ่น มีผู้เข้าอบรมรวม 282 คน โดยส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง (ร้อยละ 54.51) เพศชายร้อยละ 45.49 และส่วนใหญ่มาจากโรงงานหรือสถานประกอบการในภาคกลาง (ร้อยละ 57.09) ผู้เข้าอบรมส่วนใหญ่ทำงานในอุตสาหกรรมที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เช่น อุตสาหกรรมเชื้อเพลิงและแปรรูปอาหาร การประเมินผลกระทบทางสังคมของหลักสูตร ขอนำเสนอผลการวิจัยดังนี้

1) การประเมินเป้าหมายในการเข้าอบรมในหลักสูตร CSR

จากการวิจัยพบว่า เป้าหมายการเข้าอบรมในหลักสูตร CSR ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 แสดงเป้าหมายของการเข้าอบรมในหลักสูตร CSR

เป้าหมายในการเข้าอบรม	ค่าเฉลี่ย	ค่า SD.	การแปลผล
เพื่อการสอบขึ้นทะเบียนฯ	4.29	0.876	มาก
ใช้ความรู้ในการทำงาน	3.90	0.944	มาก
การถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้อื่น	3.81	0.940	มาก
การนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน	3.76	1.021	มาก
พัฒนาตนเอง	3.98	0.893	มาก

จากตารางแสดงให้เห็นว่า กลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมอบรม ต้องการสอบขึ้นทะเบียนบุคลากรเฉพาะด้าน ความรับผิดชอบต่อสังคมมากที่สุด ร้อยละ 4.29 รองลงมาคือกลุ่มตัวอย่างต้องการพัฒนาตนเอง ร้อยละ 3.98 ต้องการรู้ความรู้อย่างยิ่ง ร้อยละ 3.90 ถัดมาคือความรู้ให้กับผู้อื่น ร้อยละ 3.81 และการนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน 3.76 ตามลำดับ ในการสอบขึ้นทะเบียนมีค่าเฉลี่ยสูงสุดและค่า SD ค่อนข้างต่ำ แสดงว่าผู้เข้าอบรมส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการสอบเพื่อรับรองความรู้เป็นอย่างมากและมีความเห็นที่สอดคล้องกันในเรื่องนี้

2) การประเมินการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างให้คะแนนสูงสุดในการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในระดับองค์กร ได้คะแนนเฉลี่ย 2.75 จากคะแนนเต็ม 3 คะแนน การนำความรู้ไปใช้ในระดับบุคคล ได้คะแนนเฉลี่ย 2.62 การนำความรู้ไปใช้ในระดับชุมชนและสังคม ได้คะแนนเฉลี่ย 2.61 การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในระดับชาติ ได้คะแนนเฉลี่ย 1.90 และการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในระดับนานาชาติ ได้คะแนนเฉลี่ย 1.55

ตารางที่ 2 แสดงภาพรวมการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์	ค่าเฉลี่ย	ค่า SD.	การแปลผล
ระดับบุคคล	2.62	0.521	มาก
ระดับองค์กร	2.75	0.456	มาก
ระดับชุมชนและสังคม	2.61	0.580	มาก
ระดับชาติ	1.90	0.717	น้อย
ระดับนานาชาติ	1.55	0.718	น้อย

ข้อมูลรายละเอียดลักษณะการนำความรู้ไปใช้ของกลุ่มตัวอย่างอธิบายดังนี้

ประเด็นการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในระดับบุคคล มีคำอธิบายเพิ่มเติมสามารถจัดกลุ่มประเด็นเรื่อง การสร้างจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม การปรับใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต การปรับตัวในการอยู่ร่วมกับเพื่อนบ้าน การเพิ่มความมั่นใจในการทำงาน

ประเด็นการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในระดับองค์กร

กลุ่มตัวอย่างได้นำความรู้ไปใช้ในการกำหนดทิศทาง CSR ในองค์กร การสร้างหลักคิดและหลักการทำงาน ในองค์กร การยกระดับพัฒนาบุคลากรให้ได้ขึ้นทะเบียนฯ การนำความรู้ไปถ่ายทอดต่อในองค์กร การจัดความสัมพันธ์ภายนอกองค์กรกับชุมชน การมีเครือข่าย

การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในระดับชุมชนและสังคม

การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในระดับชุมชนและสังคม กลุ่มตัวอย่างได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมเรื่องความเข้าใจ ชุมชนมากยิ่งขึ้น สร้างอาชีพและรายได้ให้กับชุมชน ในขณะเดียวกันชุมชนก็เข้าใจสถานประกอบการมากขึ้น สามารถแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างสถานประกอบการกับชุมชน และชุมชนมีแนวทางในการจัดกิจกรรม

การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในระดับชาติ

การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในระดับชาติ แม้กลุ่มตัวอย่างจะยังไม่ได้นำไปใช้ในระดับที่มากนัก แต่ก็มีความสนใจสำหรับกลุ่มตัวอย่างที่มีการมองการใช้ประโยชน์ในระดับนี้ไว้ เช่นการเสริมงานการพัฒนาตามนโยบาย ประเทศ การแก้ไขปัญหาในระดับชาติ การยกระดับวิชาชีพ CSR ตัวอย่างโครงการที่ช่วยทำในระดับชาติ

การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในระดับนานาชาติ

การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในระดับนานาชาติ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ยังไม่ได้นำไปใช้ในระดับนี้ด้วยลักษณะงานที่ยังไม่เกี่ยวข้อง แต่สำหรับองค์กรที่ได้นำความรู้ไปใช้จะมองในมิติการแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์กับบริษัทร่วมทุนกับบริษัทที่มีสาขาในต่างประเทศ และการปฏิบัติตามกรอบคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ทั่วโลกมีเป้าหมายร่วมกัน

3) การประเมินผลกระทบทางสังคมจากการนำความรู้จากหลักสูตรCSRไปดำเนินการโครงการเพื่อสังคม

จากการสำรวจกลุ่มตัวอย่างที่ผ่านการอบรมหลักสูตร CSR พบว่า โครงการที่ดำเนินการหลังจากการอบรมสร้างผลกระทบเชิงบวกต่อชุมชนและสังคม โดยร้อยละ 46.39 ของกลุ่มตัวอย่างระบุว่าโครงการของตนสร้างผลกระทบครอบคลุมทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการบูรณาการองค์ความรู้ที่ได้รับจากการอบรมไปสู่การปฏิบัติจริง นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาผลกระทบในแต่ละมิติ พบว่า มีกลุ่มตัวอย่างร้อยละ 18.67 ที่เน้นผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม ร้อยละ 15.66 เน้นผลกระทบด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม และร้อยละ 10.24 เน้นผลกระทบด้านสังคมเพียงอย่างเดียว ผลลัพธ์ดังกล่าวบ่งชี้ว่าผู้เข้าร่วมอบรมมีความเข้าใจและสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาสังคมได้หลากหลายมิติ อย่างไรก็ตาม มีกลุ่มตัวอย่างร้อยละ 3.01 ที่ระบุว่าไม่ได้รับผลกระทบจากการอบรม เนื่องจากปัจจัยส่วนบุคคล เช่น การเปลี่ยนงานและขาดความต่อเนื่องในการดำเนินโครงการ

ตารางที่ 3 แสดงความเข้าใจต่อมิติผลกระทบทางสังคมของโครงการที่ดำเนินการหลังการอบรม

มิติ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
มิติด้านเศรษฐกิจ	7	4.22
มิติด้านสังคม	17	10.24
มิติด้านสิ่งแวดล้อม	31	18.67
มิติด้านเศรษฐกิจและสังคม	3	1.80
มิติด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม	26	15.66
มิติด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม	77	46.39
อื่นๆ (ไม่มีสร้างผลกระทบเนื่องจากโครงการที่ทำไม่ต่อเนื่อง/หลังอบรมไม่ได้รับผิดชอบงานด้านCSR/มีการเปลี่ยนงาน)	5	3.01
รวม	166	100

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า กลุ่มตัวอย่างตระหนักดีถึงผลกระทบเชิงลบที่กิจกรรมของภาคอุตสาหกรรมสร้างต่อชุมชนโดยรอบ อาทิ มลภาวะทางอากาศ น้ำ เสียง และขยะ ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพและคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างมีนัยสำคัญ สะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นเร่งด่วนในการดำเนินโครงการ CSR ที่ครอบคลุมทุกมิติ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยผู้ตอบแบบสอบถามแสดงความพร้อมที่จะนำความรู้ที่ได้ไปปรับใช้ในการพัฒนาโครงการ CSR ภายในองค์กร

นอกจากนี้ผลจากการวิจัยพบว่าในโครงการด้าน CSR ที่ดำเนินการไปแล้วมีส่วนสำคัญในการสร้างผลกระทบเชิงบวกใน 3 มิติ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โครงการเหล่านี้ไม่เพียงแต่ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน แต่ยังจะช่วยสร้างความยั่งยืนให้กับองค์กรและชุมชนสังคมในระยะยาวสรุปได้ดังนี้

มิติด้านเศรษฐกิจ โครงการที่ดำเนินการไปมีส่วนสำคัญในการเสริมสร้างเศรษฐกิจของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่เศรษฐกิจทั่วโลกได้รับผลกระทบจากการระบาดของ COVID-19 ผลกระทบที่เห็นได้ชัดได้แก่ การสร้างอาชีพและเพิ่มรายได้ เช่น การส่งเสริมอาชีพจักสานผักตบชวา ช่วยสร้างอาชีพเสริมให้กับชุมชน ส่งผลให้ชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้น การลดต้นทุนการดำเนินงานขององค์กร เช่น การอบรมพัฒนาบุคลากรภายในองค์กร ทำให้ลดค่าใช้จ่ายในการจ้างบุคลากรภายนอก การสร้างความเข้าใจอันดีใช้การมีส่วนร่วมของชุมชนในโครงการ ทำให้ชุมชนมีความเข้าใจองค์กรมากขึ้น ลดความขัดแย้ง และเกิดความสัมพันธ์ที่ดี

มิติด้านสังคม โครงการด้าน CSR ที่ไปดำเนินการมีส่วนสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน และสร้างความเข้มแข็งให้กับสังคม โดยมีผลกระทบที่สำคัญดังนี้ การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่มุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มเปราะบาง เช่น ผู้พิการ โดยเน้นการสร้างความสามารถในการพึ่งพาตนเอง การสร้างความเข้มแข็งชุมชนโดยโครงการส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา และสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มอาชีพในชุมชน การสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างองค์กรกับชุมชน รวมถึงระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่าง ๆ

มิติด้านสิ่งแวดล้อม โครงการที่ดำเนินการไปมีส่วนช่วยในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและสร้างความยั่งยืนได้แก่ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยการบำบัดน้ำเสีย การจัดการขยะ ช่วยลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนโดยส่งเสริมการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างคุ้มค่า เช่น การนำผักตบชวามาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ การสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมให้กับชุมชน

4) ตัวอย่างโครงการที่ดำเนินการภายหลังจากการเข้าอบรมในหลักสูตร CSR

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า บุคลากรที่ผ่านการอบรมหลักสูตร CSR สามารถพัฒนาโครงการที่ตอบโจทย์ความต้องการของชุมชนได้อย่างครอบคลุม โดยเชื่อมโยงประเด็นต่าง ๆ เข้าด้วยกันอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น

- โครงการจักสานผักตบชวา ที่ไม่เพียงช่วยให้ชุมชนมีรายได้จากการสานตะกร้า ยังรับซื้อเพื่อนำไปเป็นกระเช้าปีใหม่มอบให้หน่วยงานต่างๆ โดยการส่งเสริมรายได้นี้สามารถใช้ทรัพยากรในชุมชน ผักตบชวาจากบ่อบำบัดน้ำเสียในนิคมไปใช้เป็นวัตถุดิบในการจักสาน (โครงการจังหวัดระยอง)

- โครงการผลิตภัณฑ์ถุงผ้าลดโลกร้อนนำเศษผ้าจากโรงงานไปสอนให้สมาชิกกลุ่มสตรีชุมชนคลองคอต้อ ทำถุงผ้า เพื่อลดการใช้พลาสติก ลดโลกร้อน เมื่อชุมชนผลิตแล้วทางโรงงานจะรับซื้อในช่วงแรก เมื่อชุมชนหาตลาดได้แล้วโรงงานจะลดการรับซื้อเพื่อให้เป็นไปตามกลไกการตลาดต่อไป (ชุมชนคลองคอต้อ จ.สมุทรปราการ)

- โครงการ Open House โดยโรงงานเชิญผู้นำชุมชน หน่วยงานราชการ ตัวแทนชาวบ้านรอบ ๆ โรงงานเข้าเยี่ยมชมระบบการจัดการสิ่งแวดล้อมของโรงงาน และจัดเลี้ยงอาหารกลางวันสำหรับผู้เยี่ยมชม รวมทั้งจัดเวทีรับฟังข้อคิดเห็นจากชุมชนต่อการดำเนินงานของโรงงาน (ชุมชนคลองหัวลำภู จังหวัดสมุทรปราการ)

- โครงการลินรักษ์โลก เป็นโครงการด้านสิ่งแวดล้อม มีการรณรงค์ให้เกษตรกรชาวไร่อ้อยลดการเผา และโรงงานรับซื้อไบออยล์ (จังหวัดสุพรรณบุรี)

- โครงการส่งเสริมอาชีพกลุ่มสวนผึ้ง โดยช่วยเพิ่มเครื่องมืออุปกรณ์ในกระบวนการเก็บน้ำผึ้งจากผึ้งไม้ที่เลี้ยงพร้อมทั้งการประชาสัมพันธ์ในเว็บไซต์ของบริษัทให้กับลูกค้าภายในนิคม และนำผลิตภัณฑ์น้ำผึ้งมาจัดกระเช้าปีใหม่มอบให้หน่วยงานในการสร้างความสัมพันธ์ ทำให้ชุมชนเป็นที่รู้จักและมีรายได้ที่ยั่งยืน (อำเภอปลวกแดง จังหวัดระยอง)

- โครงการทาสีปรับปรุงอาคารอนุรักษ์ของโรงเรียนในพื้นที่นิคมฯ เป็นโครงการที่นำความรู้ทักษะของพนักงานของบริษัทไปช่วยเหลือโรงเรียนให้นักเรียนมีแหล่งเรียนรู้ที่ปลอดภัย (อำเภอหนองขาม จังหวัดชลบุรี)

- โครงการพัฒนาระบบน้ำประปาชุมชน พร้อมจัดอบรมเพื่อให้ชุมชนสามารถบำรุงรักษาด้วยตนเองได้ (ชุมชนห้วยแก้ว จังหวัดเชียงใหม่)

5) พื้นที่รูปธรรมของผลกระทบทางสังคมที่ประชาชนรับประโยชน์จากโครงการ CSR

จากการรวบรวมตัวอย่างโครงการที่กลุ่มตัวอย่างได้ดำเนินการแล้วในพื้นที่พบว่า มีจำนวนมากถึง 288 โครงการ ใน 37 จังหวัด ซึ่งสามารถสรุปแยกจำนวนโครงการ จังหวัดที่ดำเนินการ และเปรียบเทียบสัดส่วนของโครงการที่ดำเนินการตามจังหวัดเรียงลำดับมากที่สุด-น้อยสุด ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4 แสดงจังหวัดที่มีการดำเนินโครงการด้าน CSR หลังการอบรม

จังหวัด	จำนวนโครงการ CSR	ร้อยละ	จังหวัด	จำนวนโครงการ CSR	ร้อยละ
จังหวัดระยอง	36	12.50	จังหวัดสุรินทร์	3	1.04
จังหวัดสระบุรี	28	9.72	จังหวัดตาก	3	1.04
จังหวัดราชบุรี	28	9.72	จังหวัดนครศรีธรรมราช	3	1.04
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	20	6.94	จังหวัดสุราษฎร์ธานี	3	1.04
จังหวัดลพบุรี	19	6.60	จังหวัดอุทัยธานี	3	1.04
จังหวัดสมุทรปราการ	19	6.60	จังหวัดประจวบคีรีขันธ์	2	0.69
จังหวัดกรุงเทพมหานคร	17	5.90	จังหวัดนนทบุรี	2	0.69
จังหวัดปทุมธานี	16	5.56	จังหวัดเพชรบูรณ์	2	0.69
จังหวัดกาญจนบุรี	11	3.82	จังหวัดเชียงใหม่	2	0.69
จังหวัดชลบุรี	10	3.47	จังหวัดอำนาจเจริญ	2	0.69
จังหวัดสมุทรสาคร	10	3.47	จังหวัดยโสธร	1	0.35
จังหวัดสุโขทัย	7	2.43	จังหวัดลำปาง	1	0.35
จังหวัดสงขลา	6	2.08	จังหวัดกระบี่	1	0.35
จังหวัดสุพรรณบุรี	6	2.08	จังหวัดระนอง	1	0.35
จังหวัดปราจีนบุรี	5	1.74	จังหวัดกำแพงเพชร	1	0.35
จังหวัดลำพูน	5	1.74	จังหวัดเพชรบุรี	1	0.35
จังหวัดพิษณุโลก	4	1.39	จังหวัดตรัง	1	0.35
จังหวัดชัยภูมิ	4	1.39	จังหวัดนครนายก	1	0.35
จังหวัดขอนแก่น	4	1.39	รวม 37 จังหวัด	288	100

จากการสำรวจกลุ่มตัวอย่าง พบว่ามีการนำความรู้ที่ได้รับจากการอบรมไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินโครงการ CSR จำนวน 288 โครงการ ครอบคลุม 37 จังหวัดทั่วประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง 8 จังหวัด ได้แก่ ระยอง สระบุรี ราชบุรี พระนครศรีอยุธยา ลพบุรี สมุทรปราการ กรุงเทพมหานคร และปทุมธานี มีจำนวนโครงการมากกว่า 15 โครงการต่อจังหวัด คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 12.50, 9.72, 9.72, 6.94, 6.60, 6.60, 5.90 และ 5.56 ตามลำดับ ซึ่งโครงการเหล่านี้มุ่งเน้นไปที่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก เช่น การสร้างอาชีพและเพิ่มรายได้ให้แก่ประชาชนในพื้นที่ นอกจากนี้ ยังมีข้อมูลเพิ่มเติมในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรค COVID-19 สถานประกอบการ

หลายแห่งได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินโครงการ CSR เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ โดยมุ่งเน้นการสนับสนุนด้านสาธารณสุข เช่น การบริจาคอุปกรณ์ป้องกันส่วนบุคคล หรือการให้ความรู้เกี่ยวกับการป้องกันโรค เพื่อช่วยเหลือชุมชนและสังคมให้สามารถรับมือกับวิกฤตินี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

6) การเชื่อมโยงโครงการด้าน CSR กับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs)

หากพิจารณาแยกโครงการ CSR ที่ได้ดำเนินการแล้วในพื้นที่ ทั้งหมด 288 โครงการ โดยนำ 17 เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ สามารถจำแนกออกเป็น 5 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่ม People เน้นเรื่องคุณภาพชีวิตของผู้คน (เป้าหมายที่ 1, 2, 3, 4, 5) กลุ่ม Prosperity เน้นเรื่องความเจริญทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน (เป้าหมายที่ 7, 8, 9, 10, 11) กลุ่ม Planet เน้นเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (เป้าหมาย 6, 12, 13, 14, 15) กลุ่ม Peace เน้นเรื่อง สันติภาพ สถาบันที่เข้มแข็ง และความยุติธรรม (เป้าหมาย 16) และกลุ่ม Partnership ที่ว่าด้วยเรื่องการเป็นหุ้นส่วนเพื่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (เป้าหมาย 17) ซึ่งโดยสรุปเป็นการแบ่ง 3 มิติ ได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และ 2 เป้าหมาย ด้านความสงบสุขและยุติธรรม (เป้าหมายที่ 16) และด้านความร่วมมือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน สามารถจัดกลุ่มได้ตามตารางดังนี้

ตารางที่ 5 แสดงการจัดกลุ่มโครงการ CSR “ที่ดำเนินการแล้ว” กับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

มิติความยั่งยืน	จำนวน (โครงการ)	ร้อยละ
มิติด้านเศรษฐกิจ กลุ่ม Prosperity เน้นเรื่องความเจริญทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน (เป้าหมายที่ 7, 8, 9, 10, 11)	101	21.04
มิติด้านสังคมกลุ่ม People เน้นเรื่องคุณภาพชีวิตของผู้คน (เป้าหมายที่ 1, 2, 3, 4, 5)	244	50.83
มิติด้านสิ่งแวดล้อม กลุ่ม Planet เน้นเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (เป้าหมาย 6, 12, 13, 14, 15)	118	24.58
มิติด้านสันติภาพและความสงบสุข กลุ่ม Peace เน้นเรื่อง สันติภาพ สถาบันที่เข้มแข็ง และความยุติธรรม (เป้าหมาย 16)	2	0.42
มิติด้านการสร้างเครือข่ายเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน กลุ่ม Partnership ที่ว่าด้วยเรื่องการเป็นหุ้นส่วนเพื่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (เป้าหมาย 17)	15	3.13
รวม	480.00	100

หมายเหตุ 1 โครงการ สามารถตอบการพัฒนาที่ยั่งยืนได้มากกว่า 1 เป้าหมาย

จากตารางจะเห็นได้ว่า หากจำแนกกลุ่มเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน พบว่ามิติด้านสังคมมีจำนวนมากที่สุด ร้อยละ 50.83 รองลงมาเป็นมิติด้านสิ่งแวดล้อม ร้อยละ 24.58 และมิติด้านเศรษฐกิจ ร้อยละ 21.04 ตามลำดับ นอกจากนี้ ในด้านการสร้างเครือข่ายเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และมิติด้านสันติภาพ มีจำนวนร้อยละ 3.13 และ ร้อยละ 0.42 ตามลำดับ

นอกจากนี้ยังมีการเก็บข้อมูลเชิงลึกถึงโครงการที่ผู้ผ่านการอบรมคาดว่าจะดำเนินการต่อในอนาคต พบว่ามีมากถึง 166 โครงการใน 34 จังหวัด กระจายตามภูมิภาคต่าง ๆ ที่สถานประกอบการโรงงานตั้งอยู่ด้วย (ดูข้อมูลเพิ่มเติมได้จากงานวิจัยฉบับสมบูรณ์)

7) การวิเคราะห์ห่วงโซ่ผลกระทบทางสังคมของหลักสูตร CSR

เส้นทางผลกระทบทางสังคมของหลักสูตรอบรมหลักสูตร CSR จะช่วยให้เห็นภาพรวมของการดำเนินโครงการได้อย่างชัดเจน ตารางวิเคราะห์ห่วงโซ่ผลกระทบนี้จะแสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงระหว่างปัจจัยนำเข้า (Input) กิจกรรม (Activity) ผลผลิต (Output) ผู้ใช้ประโยชน์ (User) ผลลัพธ์ (Outcome) และผลกระทบ (Impact)

ที่เกิดขึ้นจากโครงการอบรม ซึ่งสามารถสรุปปัจจัยนำเข้า (Input) ได้แก่ บุคลากร องค์ความรู้ สถานที่ และงบประมาณ กิจกรรม (Activity) มีการสอน 9 วิชาหลักที่เกี่ยวข้องกับมาตรฐานความรับผิดชอบต่อสังคม การพัฒนาที่ยั่งยืน การจัดการความขัดแย้ง การประเมินผลกระทบทางสังคมของโครงการ กิจกรรมกลุ่ม การสอบวัดความรู้ การประเมินความพึงพอใจ ผลผลิต (Output) มีผู้สำเร็จการศึกษา 10 รุ่น ผู้เข้าอบรม 282 คน ผู้ใช้ประโยชน์ (User) ได้แก่ บุคลากร CSR องค์การ/หน่วยงาน ชุมชน ผลลัพธ์ (Outcome) มีการนำความรู้ไปใช้ใน 37 จังหวัด 288 โครงการ เกิดการเปลี่ยนแปลงหลังจากมีการเพิ่มทักษะความรู้ การลดผลกระทบเชิงความขัดแย้งของสถานประกอบการและชุมชน ด้านผลกระทบ (Impact) สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม การวิเคราะห์และการนำเสนอข้อมูลในตารางนี้ช่วยให้เข้าใจถึงผลกระทบที่โครงการอบรม CSR มีต่อบุคคลและสังคมได้ดี และยังช่วยในการวางแผนปรับปรุงหลักสูตร CSR ในอนาคต ผลการศึกษาห่วงโซ่ผลกระทบทางสังคมได้ตารางนี้ดังนี้

ตารางที่ 6 แสดงการวิเคราะห์ห่วงโซ่ผลกระทบทางสังคมของหลักสูตรด้านความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR)

ปัจจัยนำเข้า Input	กิจกรรม Activity	ผลผลิต Output	ผู้ใช้ประโยชน์ User	ผลลัพธ์ Outcome	ผลกระทบ Impact
1. บุคลากร อาจารย์ ผู้บริหารโครงการ เจ้าหน้าที่ 2. องค์ความรู้ ความ เชี่ยวชาญ 3. สถานที่ของ มหาวิทยาลัย 4. งบประมาณ หลักสูตรจากการ เก็บค่าธรรมเนียม	1. 9 วิชาหลักทั้งให้ ความรู้ แนวคิด และเครื่องมือใน การทำงานด้าน CSR 2. กิจกรรมกลุ่ม สัมพันธ์เครือข่าย 3. การสอบวัดระดับ ความรู้ 4. การประเมินผล ความพึงพอใจต่อ หลักสูตร	1. ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2561 – 2565 จัด 10 รุ่น มีผู้เข้า อบรม 282 คน ผ่าน ทดสอบขึ้น ทะเบียนฯ 281 คน	1. บุคลากร ผู้ปฏิบัติงาน ด้าน CSR 282 คน 2. องค์การ/ หน่วยงานของ ผู้เข้าอบรม 3. ชุมชนในพื้นที่ ดำเนินโครงการ CSR	1. เกิดการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ ในการทำโครงการใน 37 จังหวัด 288 โครงการ (และมีแผนจะเกิด อีก 166 โครงการใน 34 จังหวัดใน อนาคต 2. เกิดผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงใน ระดับองค์กร/สถานประกอบการ สามารถลดผลกระทบเชิงความ ขัดแย้งกับสังคมโดยรอบสถาน ประกอบการ สถานประกอบการมี เครือข่ายในการทำงานด้าน CSR โดยเกิด เครือข่าย CSR THAI CLUB 3. เกิดผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงใน ระดับชุมชนได้โครงการพัฒนาที่ เป็นความต้องการของชุมชนจาก การกระบวนกรมีส่วนร่วมและรับ ฟังความเห็น 4. เกิดโครงการที่สามารถเชื่อมโยงมิติ การพัฒนาที่ยั่งยืนได้อย่างเป็น รูปธรรมตามเป้าหมายการพัฒนาที่ ยั่งยืน 17 เป้าหมาย	1. ด้านเศรษฐกิจที่ดี มี รายได้เพิ่มขึ้น และ การลดข้อขัดแย้ง สามารถลดต้นทุน องค์กรนำมาซึ่งการ แก้ไขปัญหา เศรษฐกิจฐานราก อย่างยั่งยืน 2. ด้านสังคม ชุมชน เกิดความสามัคคี เข้มแข็งทั้งในระดับ ครัวเรือนและชุมชน จากโครงการ CSR อีกทั้งยังอยู่ร่วมกับ สถานประกอบการ อย่างพึ่งพาไม่ ขัดแย้ง มีดีสุขภาพ องค์กรวม ภายใจที่ดี ขึ้น 3. ด้านสิ่งแวดล้อม ปัญหามลพิษ น้ำเสีย ฝุ่นควัน สารเคมี ตกค้างทั้งทางบก และทางน้ำ ฯลฯ ได้รับการจัดการตาม หลักการ CSR ทำ ให้ประชาชนมั่นใจใน ความปลอดภัยและ เป็นมิตรกับโรงงาน

หมายเหตุ ข้อสรุปผลลัพธ์และผลกระทบ เป็นการวิเคราะห์ จากข้อมูลจากการให้สัมภาษณ์และการตอบแบบสอบถามของกลุ่มตัวอย่าง สามารถดูรายละเอียดผลกระทบเพิ่มเติมได้ในงานวิจัยฉบับเต็ม การประเมินผลกระทบทางสังคมจากหลักสูตรด้านการบริหารความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) (ศรีสุข มงกุฎวิสุทธิ์, 2565)

ผลจากการวิจัยพบว่า การมีหลักสูตรอบรม CSR มีผลดีต่อองค์กร บุคลากร และอุตสาหกรรม ทำให้การดำเนินงาน CSR มีประสิทธิภาพและยั่งยืนมากขึ้น ดังนี้

ตารางที่ 7 แสดงการวิเคราะห์ผลการศึกษา กรณี “มี-ไม่มี” หลักสูตรCSR

With กรณี “มี” หลักสูตรอบรม CSR	With Out กรณี “ไม่มี” หลักสูตรอบรม CSR
- บุคลากรที่ผ่านการอบรมมีความเข้าใจในแนวทางการทำงาน CSR อย่างถูกต้อง ส่งผลให้การดำเนินงาน CSR ขององค์กร สอดคล้องกับเกณฑ์การประเมิน ช่วยลด ความขัดแย้งกับ ชุมชนและสร้างการมีส่วนร่วมอย่างยั่งยืน - บุคลากรที่ผ่านการอบรมสามารถถ่ายทอดความรู้ไปยังเพื่อน ร่วมงานและเครือข่ายทางธุรกิจทั้งในและต่างประเทศ ส่งเสริมความร่วมมือด้าน CSR อย่างเป็นระบบ - องค์กรสามารถลดค่าใช้จ่ายในการทำ CSR และมีแนวทางที่ ชัดเจนในการร่วมมือกับเครือข่ายในพื้นที่ ซึ่งจะส่งผลให้ สถานประกอบการได้รับรางวัลและยกระดับศักยภาพในการ แข่งขัน - กรมโรงงานอุตสาหกรรมสามารถยกระดับมาตรฐานของ ผู้ประกอบการให้สอดคล้องกับแนวโน้มโลกที่ให้ความสำคัญ กับ CSR ทั้งในกระบวนการผลิตและนอกกระบวนการผลิต - ของหน่วยจัตอบรม เช่น ธรรมศาสตร์ สามารถเผยแพร่ความรู้ ด้าน CSR อย่างมีประสิทธิภาพ ตอบสนองต่อยุทธศาสตร์ การศึกษาชาติและการกิจการบริการวิชาการ	- บุคลากรที่รับผิดชอบงาน CSR ในสถานประกอบการ ขาดความรู้และความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับแนวทาง CSR ซึ่งอาจส่งผลให้การดำเนินงานไม่สอดคล้องกับ เกณฑ์การประเมินความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร - การใช้งบประมาณในการทำงาน CSR อย่างไม่มี ประสิทธิภาพ ส่งผลให้งาน CSR ไม่สร้างคุณค่าร่วม ระหว่างธุรกิจกับชุมชน - หน่วยงานกำกับดูแล เช่น กรมโรงงานอุตสาหกรรม ไม่ สามารถยกระดับมาตรฐานของสถานประกอบการด้าน CSR ได้ตามเป้าหมาย - หน่วยจัตอบรม เช่น ธรรมศาสตร์ อาจขาดความร่วมมือ ที่เข้มแข็งในการสร้างองค์ความรู้ CSR และเผยแพร่สู่ กลุ่มเป้าหมายที่ต้องการ

การศึกษาแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรการบริหารความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR)

เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อ 2 จากการวิเคราะห์ข้อมูลจากผู้เข้าร่วมอบรม 166 คน ซึ่งประกอบด้วย การสัมภาษณ์ การศึกษาเอกสาร และการจัดเวทีรับฟังความคิดเห็น พบว่าข้อเสนอแนะที่ได้รับส่วนใหญ่เน้นย้ำถึง ความสำคัญของการพัฒนาหลักสูตรการบริหารความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ให้มีความยืดหยุ่น รองรับ การเปลี่ยนแปลง และตอบสนองต่อความต้องการที่หลากหลายของผู้เรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเน้นเนื้อหาที่ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริง เช่น การศึกษาจากพื้นที่ตัวอย่าง การฝึกปฏิบัติ และการเชื่อมโยงกับเกณฑ์มาตรฐาน ที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันและความต้องการของตลาดแรงงานก็เป็น ปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้ผู้เข้าอบรมสามารถนำความรู้ไปพัฒนางาน CSR ในองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนี้

1) ผู้เข้าร่วมอบรมหลักสูตรความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ระดับอาวุโส มีความคาดหวังว่าหลักสูตรจะมีความเข้มข้นและครอบคลุมเนื้อหาในเชิงลึกมากกว่าหลักสูตรระดับทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการประยุกต์ใช้ เครื่องมือวิเคราะห์ผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment: SIA) และการประเมินผลตอบแทนทางสังคม (Social Return on Investment: SROI) เพื่อการวางแผนและประเมินผลโครงการ CSR อย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ ผู้เข้าร่วมยังต้องการศึกษาแนวคิดการพัฒนาโครงการ CSR อย่างยั่งยืน การจัดการกิจกรรม CSR (CSR Event) การบริหารจัดการองค์กรเพื่อความยั่งยืน ทักษะการสื่อสารเชิงกลยุทธ์ การออกแบบกลยุทธ์ CSR ที่สอดคล้องกับ วิสัยทัศน์ขององค์กร และการบริหารจัดการความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นในกระบวนการดำเนินงาน CSR

2) เน้นความสามารถในการสื่อสารแนวคิดและกิจกรรม CSR ได้อย่างมีประสิทธิภาพ หลักสูตรควรให้ความสำคัญกับวิชาการสื่อสารสร้างสรรค์ วิชาการจัดการความขัดแย้ง และวิชาการประเมินผลกระทบทางสังคมจากการลงทุน (SROI) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพัฒนาเครื่องมือประเมินผล SROI ที่ใช้งานได้ง่าย จะช่วยให้ผู้เข้าอบรมสามารถวัดผลลัพธ์ของโครงการ CSR ได้อย่างเป็นรูปธรรมและนำไปสู่การปรับปรุงการดำเนินงานในอนาคต

3) เพื่อพัฒนาศักยภาพบุคลากรด้าน CSR ในสถานประกอบการในการขับเคลื่อนโครงการ CSR ให้สอดคล้องกับมาตรฐานสากลและสามารถนำไปสู่การได้รับรางวัล PM Award หน่วยงานจัดอบรมควรออกแบบหลักสูตรที่เน้นการบูรณาการองค์ความรู้ด้าน CSR อย่างครอบคลุม โดยให้ความสำคัญกับการวางแผนและดำเนินงานโครงการ CSR ที่สร้างผลกระทบเชิงบวกต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การออกแบบโครงการไปจนถึงการประเมินผลผลกระทบ นอกจากนี้ หลักสูตรควรครอบคลุมถึงการสร้างนวัตกรรม CSR การประเมินผลด้วยเครื่องมือที่เป็นสากล เช่น SROI การสื่อสารและนำเสนอผลงาน รวมถึงการเชื่อมโยงโครงการกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) เพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมและยั่งยืน

4) ข้อเสนอแนะต่อกรมโรงงานอุตสาหกรรม ในประเด็นการส่งเสริมเชิงนโยบายให้สถานประกอบการเห็นความสำคัญและสนใจในการเข้าร่วม โดยเชื่อมโยงกับระบบลดหย่อนภาษี หรือการออกกฎหมายบังคับใช้ เพื่อส่งเสริมสถานประกอบการให้ความสำคัญกับการสร้างความรับผิดชอบต่อสังคม ความยืดหยุ่นในขั้นตอนปฏิบัติของกรมโรงงานอุตสาหกรรมและความรวดเร็วในกระบวนการขึ้นทะเบียนฯ การจัดทำฐานข้อมูลองค์กรต้นแบบด้านงาน CSR ให้มีกรณีศึกษาต้นแบบที่พร้อมใช้เป็นตัวอย่างสำหรับสถานประกอบการแต่ละขนาด การใช้มาตรการส่งเสริมด้วยการมอบรางวัลในระดับต่างๆ เป็นเครื่องมือให้สถานประกอบการมีส่วนร่วมในงานความรับผิดชอบต่อสังคมอย่างเป็นระบบ การร่วมผลักดันยกระดับให้ CSR เป็นวิชาชีพ ร่วมกับภาคีต่างๆ เช่น ชมรม CSR Network ชมรม CSR Thai Club และสถาบันองค์กรวิชาชีพ

สรุปและอภิปรายผล

สรุปการวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินผลกระทบทางสังคมของหลักสูตรอบรมและศึกษาแนวทางการพัฒนาหลักสูตร โดยใช้วิธีการวิจัยแบบผสมผสานเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยพบว่า ระหว่างปี 2561-2565 มีผู้เข้าอบรม 282 คน ซึ่งสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการทำโครงการ CSR ที่สร้างประโยชน์แก่ประชาชนทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ใน 37 จังหวัด จำนวน 288 โครงการ และคาดว่าจะมีโครงการเพิ่มขึ้นอีก 166 โครงการใน 34 จังหวัด ผลกระทบเชิงบวกภายหลังการอบรมเกิดขึ้นทั้งในระดับปัจเจกที่ได้รับการยอมรับในองค์กรมากขึ้น เนื่องจากสามารถวางแผนงานและโครงการตามหลักการ CSR ที่ช่วยสนับสนุนชุมชนและสังคม ลดความขัดแย้งระหว่างภาคอุตสาหกรรมกับชุมชน และบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคมได้ดีขึ้น อีกทั้งยังช่วยลดต้นทุนและสร้างงานที่มีคุณค่า สามารถเชื่อมโยงกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ผลการวิจัยอภิปรายผลได้ดังนี้

1) การประเมินความคาดหวังในการเข้าอบรมในหลักสูตร

จากผลการวิเคราะห์ข้างต้น สรุปได้ว่า ผู้เข้าอบรมหลักสูตร CSR มีความคาดหวังที่หลากหลาย แต่โดยรวมแล้ว ผู้เข้าอบรมให้ความสำคัญกับการพัฒนาตนเอง การเพิ่มพูนความรู้ และการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้เพื่อสร้างประโยชน์ทั้งต่อตนเอง องค์กร และสังคม นอกจากนี้ การเข้าอบรมและทดสอบเพื่อขึ้นทะเบียนเป็นบุคลากรเฉพาะด้านความรับผิดชอบต่อสังคมเป็นปัจจัยสำคัญที่ดึงดูดให้ผู้เข้าร่วมเข้าอบรมหลักสูตรนี้ ซึ่งสอดคล้องกับ การขึ้นทะเบียนบุคลากรเฉพาะด้านความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) (กรมโรงงานอุตสาหกรรม, 2559) ซึ่งเป็นก้าวสำคัญในการส่งเสริมให้ภาคอุตสาหกรรมให้ความสำคัญกับความรับผิดชอบต่อสังคมมากขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้โรงงานอุตสาหกรรมมีบุคลากรที่มีความรู้ความเข้าใจในหลักการและเชี่ยวชาญด้าน CSR คอยดูแลและรับผิดชอบต่อ

การดำเนินงานให้สอดคล้องกับมาตรฐาน CSR-DIW ซึ่งเป็นมาตรฐานความรับผิดชอบต่อสังคมที่กรมโรงงานอุตสาหกรรมกำหนดขึ้น

2) การประเมินผลการนำความรู้จากหลักสูตร CSR ไปประยุกต์ใช้ในการทำงานที่รับผิดชอบ

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า ผู้เข้าร่วมอบรมหลักสูตรความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) สามารถนำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ในการทำงานจริงได้ในระดับที่น่าพอใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการวางแผนและดำเนินโครงการ CSR การสร้างการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การแก้ไขปัญหาและจัดการความขัดแย้งระหว่างสถานประกอบการและชุมชน และการจัดทำรายงาน CSR ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ที่ระบุว่า ซึ่งการได้นำความรู้จากหลักสูตรไปใช้ประโยชน์หลังอบรมนี้สอดคล้องกับ สุริชนี เคนสุโพธิ์ (2017) กล่าวว่า “การฝึกอบรมมีประโยชน์ต่อพนักงาน การฝึกอบรมช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน เนื่องจากการฝึกอบรมเป็นกระบวนการที่เพิ่มพูนความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ ความสามารถ และพฤติกรรม หากพนักงานได้รับการฝึกอบรมอย่างต่อเนื่องก็จะทำให้ประสิทธิภาพในการทำงาน” และสอดคล้องกับแนวคิดในการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ของ มัลคัม โนลส์ (Knowles, 1980 อ้างถึงใน อรทัย ศักดิ์สูง, 2567) ที่กล่าวว่าผู้ใหญ่มีความพร้อมที่จะเรียนเมื่อรู้สึกว่าการเรียนจำเป็น ตอบแทนและสถานภาพทางสังคมของตน นอกจากนี้ ผู้เข้าร่วมยังสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในระดับนโยบายองค์กร เช่น การบูรณาการหลักการ CSR เข้าสู่กระบวนการผลิตและการดำเนินงานขององค์กร รวมถึงการนำไปประยุกต์ใช้ในระดับสากล โดยเฉพาะผู้ปฏิบัติงานในองค์กรที่มีสาขาต่างประเทศ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของการอบรมในการพัฒนากำลังคนด้าน CSR ที่สามารถทำงานได้ในระดับสากล โครงการ CSR ที่เกิดจากการนำความรู้จากการอบรมไปใช้ มุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาสังคมที่สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการส่งเสริมคุณภาพชีวิต การสร้างโอกาสทางการศึกษา และการสร้างความมั่นคงทางอาหาร โครงการเหล่านี้ยังสอดคล้องกับนโยบายระดับชาติและสากล รวมถึงแนวคิดการสร้างคุณค่าร่วมกัน (Creating Shared Value) ซึ่งเน้นการสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจให้กับองค์กรควบคู่ไปกับการสร้างคุณค่าทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในเวลาเดียวกัน (Porter & Kramer, 2011)

3) การประเมินผลการนำความรู้จากหลักสูตร CSR ไปประยุกต์ใช้ในการทำงานระดับนโยบายองค์กร

ผู้เข้าอบรมได้ใช้ความรู้จากการอบรมในการเขียนโครงการ CSR ที่มุ่งตอบสนองต่อยุทธศาสตร์ขององค์กร การนำนโยบายมาปฏิบัติโดยสร้างการมีส่วนร่วม การนำวิธีคิดที่ได้จากการอบรมมาบริหารจัดการงาน CSR การตัดสินใจในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งกับชุมชนอย่างสร้างสรรค์ การให้ความสำคัญกับงานความรับผิดชอบต่อสังคมในกระบวนการผลิต (CSR in Process) และงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคมนอกกระบวนการผลิต (CSR after process) ที่ตอบโจทย์การแก้ปัญหาชุมชนและสังคมอย่างยั่งยืน การจัดทำรายงานความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ผู้เข้าอบรมที่มีหน้าที่โดยตรงในการขับเคลื่อนงานด้าน CSR ขององค์กร อย่างไรก็ตามพบว่าการนำความรู้ไปใช้ในระดับระดับชาติและนานาชาติ แม้ยังได้นำไปใช้น้อย แต่มีข้อสังเกตที่น่าสนใจว่าสถานประกอบการที่มีสาขาใหญ่ในต่างประเทศ ผู้ปฏิบัติงานด้าน CSR สามารถใช้ความรู้จากการอบรมแลกเปลี่ยนกับผู้บริหารในต่างประเทศและเกิดการสร้างความเข้าใจร่วมกันในแนวทางการดำเนินการเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคม เพื่อมุ่งเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนที่สากลทั่วโลกต้องการบรรลุร่วมกันในปี 2030 ทั้ง 17 เป้าหมาย ผลจากงานวิจัยนี้ได้ชี้ให้เห็นจากโครงการที่ได้ตอบเป้าหมายด้านส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดี การส่งเสริมโอกาสในการเรียนรู้ และการสร้างความมั่นคงทางอาหาร โดยดำเนินโครงการสอดคล้องกับหลักการไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง หลักสิทธิมนุษยชน หลักความเสมอภาคทางเพศ หลักความยั่งยืน และหลักภูมิคุ้มกันต่อวิกฤต อีกทั้งยังความสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 13 และยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปีของประเทศไทย ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อความสุขของคนไทยทุกคน สอดคล้องกับการศึกษาเรื่อง “Creating Shared Value” (Porter & Kramer, 2011) ผลงานนี้ได้เน้นย้ำถึงการสร้างคุณค่าร่วมกันระหว่างองค์กรและสังคม ซึ่งสอดคล้องกับการที่โครงการ CSR ในการศึกษาเน้นการสร้างผลประโยชน์ที่ยั่งยืนให้กับทั้งองค์กรและชุมชน

4) ผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของโครงการ CSR จากการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

การวิจัยพบว่าผู้เข้าร่วมโครงการ CSR จำนวนร้อยละ 46.39 สามารถมองเห็นความเชื่อมโยงระหว่างผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของกิจกรรมทางธุรกิจได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลกระทบเชิงลบด้านสิ่งแวดล้อม เช่น มลพิษทางอากาศ น้ำ และเสียง ที่เกิดจากกระบวนการผลิต ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชนและภาคธุรกิจ อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยยังแสดงให้เห็นว่า การเข้าร่วมอบรมหลักสูตร CSR ช่วยให้ผู้เข้าร่วมมีความเข้าใจที่ลึกซึ้งมากขึ้น และสามารถนำความรู้ความเข้าใจและทักษะไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาโครงการ CSR ที่ครอบคลุมเชื่อมโยงทั้ง 3 มิติ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมได้มากขึ้นถึงร้อยละ 64.4 สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของผู้เข้าร่วมในการมองเห็นความเชื่อมโยงระหว่างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจกับความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม แม้ว่าผลลัพธ์ของโครงการ CSR ส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นไปที่การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะของอุตสาหกรรมของผู้เข้าร่วมอบรมที่ค่อนข้างส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมโดยตรง แต่การศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า การดำเนินโครงการ CSR ที่ประสบความสำเร็จจำเป็นต้องคำนึงถึงผลกระทบในทุกมิติอย่างสมดุล สอดคล้องกับแนวคิดของ Elkington's Triple Bottom Line (Elkington, 1977) ที่เน้นความสำคัญของการสร้างความสมดุลระหว่างผลกำไรทางเศรษฐกิจกับผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อม

5) ผลกระทบทางสังคมที่เกิดจากผู้ผ่านหลักสูตร CSR ดำเนินโครงการในชุมชน

การศึกษาโครงการความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ที่เกิดจากผู้ผ่านการอบรมในหลักสูตร CSR เกิดขึ้นในพื้นที่ จำนวน 288 โครงการใน 37 จังหวัด พบว่าโครงการเหล่านี้มีส่วนสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชน โดยเน้นการสร้างอาชีพและรายได้ให้แก่ประชาชน แม้ในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของ COVID-19 โครงการ CSR ยังคงดำเนินต่อไป โดยมุ่งเน้นการช่วยเหลือและสนับสนุนชุมชนให้สามารถรับมือกับวิกฤตได้ นอกจากนี้ยังพบว่ามีโครงการอีกจำนวนหนึ่งที่อยู่ระหว่างการขยายผล ซึ่งบ่งชี้ถึงศักยภาพในการสร้างผลกระทบระยะยาว ผลสำเร็จของโครงการ CSR ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงประสิทธิผลของการจัดอบรมหลักสูตร CSR โดยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งมุ่งเน้นการสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักการและแนวทางการดำเนินงาน CSR ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นสอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง “ห่วงโซ่ผลกระทบทางสังคม” ที่ระบุว่า การออกแบบโครงการที่ครอบคลุมตั้งแต่ขั้นตอนการวางแผน การดำเนินงาน จนถึงการวัดผล จะสามารถสร้างผลกระทบเชิงบวกในมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมได้อย่างเป็นรูปธรรม ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ เศรษฐภูมิ บัวทอง และคนอื่น ๆ (2565)

6) ความสอดคล้องของการดำเนินโครงการ CSR กับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

การวิจัยนี้พบความสอดคล้องของโครงการ CSR ที่ผู้ผ่านการอบรมหลักสูตร CSR ไปดำเนินการ และสามารถผลทางสังคมต่อเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ของสหประชาชาติ ผลการวิเคราะห์พบว่า โครงการ CSR 288 โครงการครอบคลุมเป้าหมาย SDGs ทั้ง 17 เป้าหมาย โดยมีสัดส่วนที่สูงที่สุดในเป้าหมายที่ 3 ด้านสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี รองลงมาคือเป้าหมายที่ 4 ด้านการศึกษา และเป้าหมายที่ 2 ด้านความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งสอดคล้องกับ SDG Move (2566) ที่กล่าวว่า...แม้เป้าหมายทั้งหมดจะแบ่งออกเป็น 17 เป้าหมาย แต่การพิจารณาและดำเนินการจะต้องเป็นไปอย่างบูรณาการ เห็นความเชื่อมโยง (Interlinkage) มุ่งผลลัพธ์ (Outcome-based) และให้ความสำคัญกับคนกลุ่มที่เปราะบาง (Vulnerable people) คนยากจน ทุกประเทศต้องนำไปปฏิบัติไม่ใช่เฉพาะแค่ประเทศยากจน (Universal) ในขณะเดียวกันก็เน้นการนำไปปฏิบัติและแก้ปัญหาในระดับท้องถิ่น

7) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการอบรมหลักสูตร CSR มุมมองจากทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง

การศึกษานี้ได้นำทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงมาวิเคราะห์ผลกระทบของหลักสูตร CSR โดยมองว่าการอบรมเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างการเปลี่ยนแปลง เมื่อผู้เข้าอบรมได้รับความรู้และทักษะจากหลักสูตร CSR แล้ว

สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินโครงการ CSR ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชนและสังคม ผลการวิจัยพบว่าผู้เข้าอบรมส่วนใหญ่สามารถนำความรู้ที่ได้ไปพัฒนาโครงการที่สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับหลักการของทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงที่ระบุว่า การเรียนรู้จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและการปฏิบัติ (Brown, 2016; Epstein & Yuthas, 2014, อ้างถึงใน เกศกุล สระแก้ว, 2564)"

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะที่ได้รับจากการวิจัย

ข้อเสนอแนะที่ได้รับจากการวิจัย แบ่งเป็นข้อเสนอแนะต่อหน่วยจัดอบรมธรรมศาสตร์ กรมโรงงานอุตสาหกรรม หน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้อง

1. ข้อเสนอแนะต่อหน่วยจัดอบรมธรรมศาสตร์

- 1) ควรปรับปรุงเนื้อหาหลักสูตรให้ทันสมัยและครอบคลุมเนื้อหาเชิงลึก เช่น SROI การออกแบบโครงการที่ยั่งยืนเชื่อมโยงกับเป้าหมาย SDGs นำเสนอเครื่องมือที่ใช้ได้จริง เน้นการปฏิบัติจริงและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน
- 2) ควรจัดกิจกรรมการสอนจากการศึกษาตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จในอุตสาหกรรมที่หลากหลาย สร้างโอกาสให้ผู้เรียนแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เชิญผู้เชี่ยวชาญมาให้ความรู้ เชื่อมโยงหลักสูตรกับภาคปฏิบัติจะช่วยให้ประยุกต์ใช้ความรู้ได้มากขึ้น
- 3) ร่วมมือกับภาคเอกชน ส่งเสริมให้ผู้เรียนนำความรู้ไปใช้จริงในระหว่างการอบรมในหลักสูตร
- 4) เครื่องมือ SIA จะช่วยให้สถาบันอุดมศึกษาประเมินผลกระทบทางสังคมของกิจกรรมต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถนำไปใช้พัฒนาหลักสูตรเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดแรงงานได้ดียิ่งขึ้น

2. ข้อเสนอแนะต่อกรมโรงงานอุตสาหกรรม

- 1) ควรมีนโยบายกระตุ้นให้สถานประกอบการส่งบุคลากรเข้าอบรมหลักสูตร CSR อย่างจริงจัง
- 2) ควรมีการจัดตั้งระบบรางวัล CSR ระดับชาติและนานาชาติ เพื่อสร้างแรงจูงใจ
- 3) ควรผลักดันมาตรการภาษีเพื่อสนับสนุนกิจกรรม CSR ของภาคเอกชน
- 4) ควรบังคับใช้มาตรฐาน CSR กับทุกสถานประกอบการ
- 5) ควรสร้างฐานข้อมูลองค์กร CSR เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และแลกเปลี่ยนข้อมูล
- 6) กรมโรงงานอุตสาหกรรมควรขยายผลการดำเนินงาน CSR เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของภาคธุรกิจ

3. ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้อง

- 1) สถานประกอบการสามารถนำผลการศึกษาไปพัฒนาบุคลากร CSR เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการทำงาน และอธิบายความคุ้มค่าของการลงทุนใน CSR ซึ่งจะช่วยให้การดำเนินงานสอดคล้องกับเป้าหมายขององค์กรและสร้างผลกระทบเชิงบวกต่อชุมชน
- 2) ภาคีเครือข่ายในพื้นที่สามารถนำผลการศึกษาไปใช้ในการบูรณาการความร่วมมือในการดำเนินงาน CSR เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ควรประเมินผลกระทบทางสังคมเชิงปริมาณ (SROI) เพื่อวัดผลตอบแทนจากการลงทุนด้าน CSR ให้ชัดเจนขึ้น ควรมีการประเมินผลโครงการอย่างต่อเนื่องเพื่อปรับปรุงและพัฒนาการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น
- 2) ควรวิจัยเปรียบเทียบประสิทธิผลของหลักสูตร CSR ระดับต่าง ๆ เพื่อพัฒนาหลักสูตรให้ตรงกับความต้องการและส่งเสริมผลลัพธ์และผลกระทบที่ต้องการสร้างการเปลี่ยนแปลงสังคม

เอกสารอ้างอิง

- กรมโรงงานอุตสาหกรรม. (2566). แผนปฏิบัติการราชการระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2566-2570). สืบค้นเมื่อ 5 กันยายน 2566, จาก <https://www.diw.go.th/webdiw/wp-content/uploads/2023/03/plan66-70.pdf>
- กระทรวงอุตสาหกรรม. (2559). ยุทธศาสตร์พัฒนาอุตสาหกรรมไทย 4.0 ระยะ 20 ปี (2560-2579). กลุ่มวิเคราะห์และติดตามผล, สำนักตรวจและประเมินผล.
- การพัฒนาที่ยั่งยืน. (2566). SDG MOVE. สืบค้นเมื่อ 5 กันยายน 2566, จาก <https://www.sdgmove.com/aboutsdgs/>
- กัมปนาท วิจิตรศรีกมล, สุวรรณา ประณีตวาทกุล, และ เอื้อ สิริจินดา. (2561). การประเมินผลประโยชน์จากงานวิจัยภายใต้การดำเนินงานของสำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตรปีงบประมาณ 2560. ศูนย์วิจัยเศรษฐศาสตร์ประยุกต์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- เกตุกุล สระเกวี่. (2564). ผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment: SIA) ของโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน: กรณีชุมชนในเขตพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยว. วารสารพัฒนศาสตร์, 4(2), 129-183.
- จปTODAY. (2567). CSR และธุรกิจ: การรับผิดชอบต่อสังคมมีผลต่อความสำเร็จของธุรกิจอย่างไร. Jorportoday. สืบค้นเมื่อ 5 กันยายน 2566, จาก <https://www.jorportoday.com/what-is-csr/>
- ชมรม CSR THAI CLUB. (2565, 27 ตุลาคม). เอกสารแนะนำชมรม CSR THAI CLUB [เอกสารประกอบการอบรม]. การอบรมหลักสูตรบุคลากรเฉพาะด้านความรับผิดชอบต่อสังคม. วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พิพัฒน์ นนทนาครณ์. (2553). CSR Corporate Social Responsibility Management การจัดการความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร: การสร้างข้อได้เปรียบในการแข่งขันอย่างยั่งยืน. บริษัท ธิงค์ บีคอนด์ บัคส์ จำกัด.
- เพ็ญจันทร์ บัวขาว. (2565). คู่มือการปฏิบัติงาน การจัดทำและดำเนินโครงการฝึกอบรมหลักสูตรบุคลากรเฉพาะด้านการบริหารความรับผิดชอบต่อสังคม ระดับทั่วไป แบบเก็บค่าลงทะเบียน. วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มารุต พัฒนาผล. (2567). การประเมินหลักสูตรเพื่อการเรียนรู้และพัฒนา (พิมพ์ครั้งที่ 4). จรัสสินทวงศ์การพิมพ์. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2565). แผนยุทธศาสตร์ มธ. ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2565-2570). กองแผนงาน. สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2566, จาก <https://planning.tu.ac.th/tuplan>
- ศรีสุข มงกุฎวิสุทธิ. (2565). การประเมินผลกระทบทางสังคมของหลักสูตรด้านความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ของหน่วยจัดอบรมธรรมศาสตร์. วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เศรษฐภูมิ บัวทอง. (2565). โครงการประเมินผลกระทบหลักสูตรการฝึกอบรมเกี่ยวกับงานวิจัย สวก. สำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร (องค์การมหาชน). สำนักงานศูนย์วิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เศรษฐภูมิ บัวทอง และคณะ. (2564). คู่มือการประเมินผลกระทบและผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนโครงการเพื่อสังคม เพื่อความเข้าใจในหลักการเบื้องต้นและสนับสนุนการปฏิบัติงานขององค์กรเพื่อสังคม. วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุรชันี เคนสุโพธิ์. (2560). การฝึกอบรมและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.
- สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ, และ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม. (2562). นโยบายและยุทธศาสตร์การอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม พ.ศ. 2563 – 2570.

- อรรถัย ศักดิ์สูง. (2567). ทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ ของ มัลคัม โนลส์. สืบค้นเมื่อ 5 กันยายน 2567,
จาก https://www.baanjomyut.com/library/theory_of_malcolm_knowles/index.html
- Elkington, J. (1997). *Cannibals with Forks: The Triple Bottom Line of 21st Century Business*.
Capstone Publishing Ltd.
- Krejcie, R. V., & Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological Measurement*, 30(3), 607–610. <https://doi.org/10.1177/001316447003000308>
- Likert, R. (1932). A technique for the measurement of attitudes. *Archives of Psychology*, 22(140), 55.
- Porter, M. E., & Kramer, M. R. (2011). Creating Shared Value. *Harvard Business Review*, 89(1/2), 62-77.
- White, H., & Raitzer, D. A. (2017). *Impact Evaluation of Development Interventions: A Practical Guide*.
Asian Development Bank.